

SELÇUKLU TARİHİ VE TARİHÇİLİĞİNİN TEMEL MESELELERİ

EDİTÖRLER:

**PROF. DR. MEHMET ALİ HACIGÖKMEN
PROF. DR. MUHARREM KESİK
PROF. DR. OSMAN KUNDURACI
DR. ÖĞR. ÜYESİ SEFER SOLMAZ
DR. ÖĞR. ÜYESİ ZEHRA ODABAŞI**

SELÇUKLU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ YAYINLARI-1

SELÇUKLU TARİHİ VE TARİHÇİLİĞİNİN TEMEL MESELELERİ

Tüm hakları saklıdır.

Copyright sahibinin izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının, elektronik, mekanik ya da fotokopi ile basımı, yayımı, çoğaltılması ve dağıtımı yapılamaz.

Sayfa Tasarımı
SELMA DÜLGEROĞLU
MÜCAHİT PALA

Kapak Tasarımı
Mücahit PALA

Basım Tarihi:
25.12.2019

ISBN: 978-605-83531-8-3

- Kitapta Yer alan metinler, fotoğraf, resim, şekil ve çizimler, alıntı ile kaynakça sorumlulukları yazarlarına aittir.

Toplam 810 sayfa

NİZARÎ İSMÂİLÎLERİN TARİH LİTERATÜRÜNDE ADLANDIRMA PROBLEMİ ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER

AYŞE ATICI ARAYANCAN*

Özet

Hasan Sabbah ve halefleri 1090-1257 yılları arasında Selçuklu Devleti topraklarında ciddi faaliyetlerde bulunmuş ve beldet'ül İkbâl denilen Alamût Kalesi'ni kendilerine merkez olarak seçip, fikirsel ve eylemsel yaptıkları propagandaları ile yaşadıkları yüzyılın seyrini değiştiren, süreç içinde farklı isimler ile anılmışlardır.

Tarih çalışmalarında Hasan Sabbah ve haleflerinin kurduğu oluşuma isimlendirme problemi geçmişten bugüne karmaşık bir şekilde devam ettirilmiş, süreç içinde farklı adlandırılmışlardır. Ortaçağ Batı yazarlarının oluşturduğu İslamofobi algısı ile oluşturulan kötü algı ve imaj zamanla akademik çalışmalarda isimlendirmeye yansımıştır. Haçlı Seferi tarihçileri ve vekayünivislerde onlar için "Assasins, Accini, Arsasini, Assasi, Assasinni, Assesini, Hesesini, Heyssesini, Hashishin" isimleri kullanılırken, Arap tarihçiler daha genel bir ifade olan "Bâtınî" ismini kullanmışlardır. Batılılar tarafından "Haşhaşi", Doğulu müverrihler ise Melahide-Mülhide gibi terimleri Nizarîleri aşağılama ve küçümsemek için kullanmışlardır. Onlar ise "ed-da'vetü'l-hediye", "ed-da'vetü'l-cedîde" ya da "ed-da'vetü'l kadîme" terimini kullanarak kendilerini Fatmî İsmâîlîleri ve diğerlerinden ayrı tutmuşlardır.

Bu bildiride, Selçuklu tarihinin de bir bölümü olan Nizarî İsmâîlîlerinin adlandırma problemi üzerinde durulacak, İsmâîlî tarih anlayışının ve adlandırmanın doğru bir şekilde anlaşılması ve bu oluşumun doğru bir şekilde adlandırılması ortaya konmaya çalışılacaktır.

SOME INTERPRETATIONS ON THE NOMENCLATURE PROBLEM OF ISMAILITES IN THE HISTORY LITERATURE

Abstract

Hassan as-Sabbah and his successors carried out substantial activities in the borders of the Seljuk Empire in the period of 1090-1257, chose the Alamut Castle that is known as baldat al-iqbal as their center and changed the course of the century they lived in by their philosophical and active propaganda, and they have been known with different names throughout the history.

* Doç.Dr.Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölüm, Osmaniye/TÜRKİYE. ayse.atici2@gmail.com.

In history studies, the problem in naming the movement established by Hassan as-Sabbah and his successors continued from the past up to the present in a complicated way, and they have been called different names through the historical process. The bad perception and image created by the Islamophobic approach of the Western authors of the Medieval Age were reflected in the nomenclature used in academic studies in time. While historians of the crusades and chroniclers used names such as “Assasins, Accini, Arasini, Assasi, Assasinni, Assesini, Hesesini, Heyssesini and Hashishin” for them, Arabic historians named them with a more general term “Bâtini”. The term “Hashishin” by the West and terms like “Melahide-Mulhide” by Eastern historians were used to belittle and insult Nizarîs. On the other hand, they used the terms of ad-da’vatu’l-hadiya, ad-da’vatu’l-cedide or ad-da’vatu’l-qadima for themselves to distinguish themselves from Fatimi Ismailites and others.

This manuscript focuses on the problem of nomenclature regarding Nizarî Ismailites which are also a part of the Seljuk history and aims to understand the Ismailite understanding of history and nomenclature correctly and reveal the correct term for naming this movement.

Tarih çalışmalarında Hasan Sabbah ve haleflerinin kurduğu oluşuma farklı isimler verilmiş ve bu konudaki tarih yazımında karışıklık yaşanmıştır. Oluşumun isimlendirilmesi ve çeşitli adlandırmalara göre algılanma şekli farklılık göstermiş ve zamanla hayali bir boyuta ulaşmış, efsaneleştirilmiştir. Şiiliğin İsnâaşeriyye kolundan olan Nizarî İsmâîlîleri tarihte adlandırılması ve algılanması çeşitlilik göstermektedir. Batılı tarihçiler ve Sünnî ortaçağ tarihçilerinin algılaması ve tarihsel metinlere aktarması hayali ve efsanevi bir şekilde ilerlemiş ve zamanla kötüleme propagandasına dönüştürürken, ötekileştirme politikası güdülmüştür. Bu durum günümüzde her ne kadar filmler, romanlar ve diğer popüler çalışmalara yansısı da gerçekte efsanenin akademik tarih çalışmalarından ayrılması gerekmektedir. Bu çalışmada birkaç problem ve husus üzerinde durularak konu başlığı açıklanmaya çalışılmıştır. Bu hususlardan bir tanesi ortaçağ Müslüman tarihçilerin ve kaynakların bu oluşum için kullandığı adlandırma, yüklediği misyon ve siyasi-dini sınıflandırmadır. Ortaçağ dönemi Müslüman yazarlarının bir kısmı, İsmâîliye veya Nizarîye isimlerinin ortaya çıkmasından önce Nizarîleri dini açıdan, Bâtuniye ve Talimiye şeklinde isimlendirmişlerdir.¹ Bâtunî ismi günümüz tarihçileri ve araştırmacıları tarafından kullanılan en genel isimdir. Bâtuni ismi içsel anlamı ifade etmesiyle zamanla İsmâillilere atfedilmiştir, çünkü ibadet, kurallar kaideler ve inanç gibi unsurların görünen anlamları yanında içsel yani batın bir anlam taşıdığına, bütün görünenler yani tenzilin, tev’il’in ise gizli bir anlamı işaret ettiğine inandıklarından dolayı bu isim kullanılmıştır.² Öte yandan Bâtuni denince Karmatileri, Dürziler, Nusayriler, Ebû Müslimiyye, Hurremiyye, Babekiyye,

¹ Neşet Çağatay, İbrahim Agâh Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi I*, Ankara, 1965, s. 424

² İbrahim Agâh Çubukçu, “İbahilik ve Bâtînlilik”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1970, C. XVIII, Ankara, 1972, s. 31.

Maziyariyye, Mukannayye, Melahîde gibi gruplar dâhil olmaktadır.³ Yine bazı tarihçiler Bâtînlilik ile İsmâîlîliğin aynı anlamda değil de bir Şii kolu olan İsmâîlî mezhebinin zamanla aşırıya kaçmış ve İsmâîlî mezhebinin doktrinlerini saptırmış bir şekilde kabul eden ve özellikle Hasan Sabah yönetiminde gelişen kolu Nizarîlere verilen öznel bir isim olduğu konusunda hemfikir olmuşlardır⁴. Ancak akademik çalışmalarda Nizarî İsmâîlîlerini bîatînlilik genellemesinden ayrı tutulması gerekmektedir. Bîatînlilik tamamı için üst şemsiye oluştururken tek tek incelendiklerinde farklı inanç, yapı ve sürece sahip oldukları zaten ortadadır. Öte yandan Bîatînlilik, her zâhirin bir Bîatîni olduğunu ve Kur'an ile hadislerin ancak tev'îl ile anlaşılabilceğine iddia eden fırkalara XII. asırdan itibaren topluca ve genel olarak verilen bir isimdir⁵.

Ayrıca Bîatînlilikte her zâhirin bir bîatîni ve her nassın bir te'vili bulunduğunu, bunu da sadece Tanrı tarafından belirlenmiş, O'nunla ilişki kurmuş masum bir imamın bilebileceğini iddia eden gruplar olarak tarif edilebilir. Ancak bu tanım, mütedil sûfilerden aşırı Şii kollara ve mülhitlere varıncaya kadar birçok zümreyi de içine alır. Şehristanî, Bîatîniyye başlığı altında yaptığı açıklamada Bîatînlîliğin İsmâîlîye ile bağlantısını aktarmış ve bağlantısını kurmaya çalışmıştır.⁶ Ancak İsmâîlîliler “biz İsmâîlîyye'yiz, diğer fırkalardan bu isimle ve bu ismin ifade ettiği kişilerle ayrılmış bulunuyoruz” diyerek kendilerini ayrı tutmuşlardır⁷.

Ayrıca Farhad Daftary'nin de aktardığına göre Nizarîleri anlatan metinlerin hiçbirinde gizlenmiş olan imam batın olarak adlandırılmamış; onun yerine maktum kelimesi kullanılmıştır⁸. Kullanılan diğer bir isim ise Mazdaki'dir. İsmâîlîler atfedilen bu adlandırma aşağılayıcı olarak görülmektedir⁹. Çünkü tarikatın ahlâk ve ibadet konusundaki keyfi uygulamaları, doğru ya da yanlış bir şekilde, Kubat döneminde İran'da büyük dertlere yol açan ve Kisra Anuşirvan döneminde ölüm cezasına çarptırılan Mazdak adındaki yenilikçi ile bağdaştırılmaktadırlar.¹⁰ Bu yüzden özellikle İsmâîlîlerin ahlaki kaygılarının olmadığı ve ahlaksızlığı caiz gören bir zihniyete sahip oldukları yönünde bir düşünce oluşmuştur.¹¹ Diğer bir

³ Neşet Çağatay, İbrahim Agâh Çubukçu, İslam Mezhepleri Tarihi I, Ankara, 1965, s. 424

⁴ Ayşe Atıcı, *Büyük Selçuklu Döneminde Batını Hareketi, (Hasan Sabbah ve İlk Halefleri ve İran Nizârî İsmâîlîleri (1090-1157))*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, s.35

⁵ Kemal Samancıgil, *Bektaşilik Tarihi*, İstanbul, 1945, s. 143.

⁶ Şehristanî, *Milel ve Nihal Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi*, çev. Mustafa Öz, haz. Mehmet Dalkılıç, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 173

⁷ Şehristanî, *Milel ve Nihal Dinler*, s.173; Ayşe Atıcı Arayancan, *Hasan Sabbah ve Alamut*, Yeditepe Yayınları, 2018, s.10

⁸ Farhad Daftary, *Alamut Efsaneleri*, Çev. Özgür Çelebi, Yurt-Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s.259.

⁹ Farhad Daftary, *Alamut Efsaneleri*, s.259

¹⁰ Farhad Daftary, *Alamut Efsaneleri*, s.259

¹¹ Ali Avcu, “Bir Ötekileştirme Aracı Olarak İbaha: İsmâîlîlik Örneği”, -e Makâlât Mezhep Araştırmaları, V/2, 2013, s.386

adlandırma ise Mülhid'dir. Bu isim daha çok kıyameti ilan eden II. Hasan'dan sonra sadece İran İsmâîlîlerine verilmiş bir isim olarak kullanılmaktadır¹².

Öte yandan Müslüman ortaçağ kaynaklarının hiçbirinde Haşhaşi tabiri kullanılmazken onlar için daha çok “sapık mezhep, reziller, soysuz cahiller” anlamında aşağılayıcı hakaret ifadeleri yer alırken, Nizarîye İsmâîlîlerini daha çok “İsmâîliye, es-Sabbahiyye¹³, Nizarîye, Bâtınîye, Ta'limiyye, Rafiziye, Talimiyye, Fidaviyye (Fedâiyyun), Melâhîde, Hurremdinîye ve Muhammire gibi¹⁴ gibi doktrinsel tabirlerle ifade edilmiştir. Günümüz tarih çalışmalarında ise Bâtınîlik, İsmâîlîlik adı genel kullanım içerisinde.

İkinci husus ise Batı tarihçileri ve kaynakların bu oluşum için kullandığı adlandırma ve yükledikleri anlamdır. Batılı kaynaklar daha çok Haşhaşi, Heisesini, Asasins kullanılmaktadır. Metinleri kopya edenlerin ve araştırmacıların hatalarından dolayı bu ismin pek çok farklı yazılış ve söyleniş şekli mevcuttur. Bu çeşitler arasında en bilinenleri Assassini, Assessini, Assissini ve Heissessini'dir.¹⁵ “Haşhaşi” adı, Hasan Sabbah'ın çevresine topladığı gençlere haşhaş (afyon) içirdiğine dair rivayetlere dayalı olarak verilmiştir. Aslında bunlar için “Haşhaşiyya” tabiri, ilk yazılı adlandırma 1123 yılında Halife el-Amîr adına zamanın Kahire'deki Fatımî rejimi tarafından çıkarılmış, Nizarî İsmâîlî karşıtı “İhvân-ı Safâ” adlı risalede Suriyeli Nizarîler için bir kaç kez “Haşhaşiyya” terimi geçmektedir.¹⁶ Aynı şekilde dönem kaynaklarından Bundarî, *Zubdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra* adlı eserinde “Haşhaşi” tabirini İran Nizarî İsmâîlîleri için değil, Suriye Nizarî İsmâîlîleri için kullanmıştır¹⁷.

Bunun yanısıra ne birincil kaynak olan (Alamut Kalesi'ni gören özellikle Nizarî İsmâîlîlerinin çöküş dönemindeki olaylara bizzat şahid olan İsmâîlîlerin son efendisi Rükneddin ve Hülâgü arasında yapılan barış görüşmelerine katılmış) Cuveynî'nin yazmış olduğu *Târîh-i Cihân-güşâ* adlı eserinde ne de Nizarî İsmâîlîleri hakkında ayrıntılı bilgi veren Reşidüddin Fazlullah Hemedânî'nin *Câmiü't-Tevârîh* adlı eserinde Haşhaşi tabiri kullanılmamıştır. Bu adlandırma daha çok Marco Polo'nun seyahatnamesinde yazdığı fedailer ve cennet bahçesi hakkındaki renkli ve egzotik hikayesinden yola çıkarak zirveye ulaşan efsanelerle birlikte Haşhaş teriminin karşılığı olarak “Assasin (suikastçı)”, “Haşhaşi (Asasin)”, “katil”, “suikastçı” terimi konurken, kelime dil etimolojisine de bu şekilde geçmiş ve

¹² Farhad Daftary, *Alamut Efsaneleri*, s.259.

¹³ İbrahim Agah Çubukçu, *Gazâlî ve Bâtınîlik*, Ankara, 1964, s. 40

¹⁴ Neşet Çağatay-İbrahim Agâh Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s.69; İbrahim Agah Çubukçu, *Gazâlî ve Bâtınîlik*, s. 40

¹⁵ Bernard Lewis, *Ortaçağ*, çev. Selin Y. Kölay, Arkadaş Yayınları, İstanbul, 2003, s. 105;

Farhad Daftary, *Muhallif İslamın 1400 Yılı İsmâîlîler: Tarih ve Kuram*, Çev. Ercüment Özkaya, Ankara, 2001, s. 39

¹⁶ İsmail Kaygusuz, *Nizarî İsmâîlî Devleti Kurucusu Hasan Sabbah ve Alamut*, Su Yayınları, İstanbul, 2004 s. 30

¹⁷ Bundarî, *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)*, çev. Kıvameddin Burslan, Ankara, 1999, s. 169, 195; Ayşe Atıcı Arayancan, *Hasan Sabbah ve Alamut*, s.13

bugüne taşınmıştır.¹⁸ Birincil Müslüman kaynaklarda yer almayan “*Haşhaş*” terimi zamanla Batılı ve Haçlı yazarlar tarafından fedailerin haşhaş kullanarak canları pahasına işledikleri suikastların yanı sıra Cennet bahçesi efsanesi ile birleşerek popüler bir hale getirilmiştir.

Öte yandan Farhad Daftary'nin tespitine göre Marco Polo'nun kendisinden önceki Arnold, Burchard ve Vitryli James gibi batılı yazarlardan etkilendiğini iddia etmesidir. Avrupa'da Suriye Nizârîleri hakkında yayılan ve 1295 yılındaki seyahatinden döndüğünde kendisinin de Venedik'te Suriye Nizârîler hakkında duyduğu efsaneleri farkında olarak birbirine karıştırmış olabileceğidir.¹⁹ Daftary'nin de belirttiği üzere Nizârî İsmâîlîleri üzerine Avrupa dilinde ilk bilimsel incelemeyi yazan Joseph von Hammer (1774-1856), Haşhaşi efsanelerinin güvenilirliğine derinden inanan ve kullanan tarihçilerdendir ve bu eser 1930'lara kadar Alamut dönemi Nizârîleri anlatan temel başvuru kitabı olmuştur²⁰. Öte yandan Haşhaşi ile haşhaş kelimeleri arasındaki etimolojik bağlantıyı ortaya koyan Silvestre de Sacy'yle başlayan 19.yüzyıl şarkiyatçıları tarafından kaleme alınan, daha bilimsel eserlerde yine Haşhaşi adı kullanılmış, hatta Sacy tarafından bu adlandırma üzerine bir metin yazılmış ve konu tartışılmıştır.²¹ Nitekim günümüzde Bernard Lewis, Marshall Hogson, Samul Sten gibi batılı uzmanlar daha çok bu ismi kullanırken, Farhad Daftary gibi isimler Nizârî İsmâîlîli ismini kullanmanın daha doğru olduğunu savunmaktalar. Öte yandan Haşhaşi adının daha çok Suriye İsmâîlîleri için kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Daftary'e göre Haşhaşiye ilk olarak Suriye Nizârîleri için kullanılışı, 1123 civarında yayımlanan Mustali mektubu ile olmuştur. Bu belge, söz konusu ismin neden Nizârîler için kullanıldığını açıklamamaktadır. Öyle ya da böyle bu durum, Haşhaşiye teriminin 11. yüzyılın başından itibaren bir süreliğine, en azından 11. yüzyılın ikinci yarısına kadar Nizârî-Mustali ayrımından önce Müslümanlar için bilinen bir terim olduğunu ifade etmektedir.²²

Bütün bu tarih yazımı ve algısı içerisinde zamanla cennet bahçesi, fedailer ve suikastları, dağın efendisinin yaptıkları ile efsanelerin yayılması sonucunda Avrupa'nın genelinde uyuşturucu kullanan ve insan öldüren gizli örgüt Haşhaşiler olarak yerini aldı. Ancak onlar için kullanılması doğru olan Hasan Sabbah'ın Fatimi halifesinin oğlu Nizâr'ı desteklemesinden dolayı verilen “*Nizârî İsmâîlî*” adıdır.

Bu konudaki üçüncü husus ise Hasan Sabbah ve halefleri kendileri için kullandıkları isim ve adlandırmanın ne olduğudur. Kaynaklarda genel olarak Hasan Sabban için Seyyuduna(efendimiz) kullanılırken, diğer İsmâîlîler için refik kullanılır.²³ Yine propaganda sürecinde oluşan yeni yapıya ed-da'vetü'l-hediye” ya

¹⁸ Farhad Daftary, *Alamut Efsaneleri*, s.272

¹⁹ Farhad Daftary, *Alamut Efsaneleri*, s.259-272

²⁰ Farhad Daftary, *Alamut Efsaneleri*, s.17

²¹ Farhad Daftary, *Alamut Efsaneleri*, s.209-285

²² Farhad Daftary, *Alamut Efsaneleri*, s.147

²³ Cuveynî, *Târîh-i Cihân-güşâ*, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 552; Kaşanî, Cemaleddin Ebü'l Kasım Abdullah b. Ali b. Muhammed, *Zübdetü't-Tevârih*, Hurufçimi-yi Samedi, Tahran, 1344, s. 201; Reşidüddin Fazlullah, *Câmiü't-Tevârih*, Nşr. Muhammed Müderrisi

da “*ed-da’vetü’l-cedîde*” yada “*ed-da’vetü’l kadîme*” “*eski misyon*” terimini kullanarak kendilerini Fatimî İsmâîlilerinden ayrı tutmuşlardır.²⁴ Gazâlî ‘nın bu konudaki yorumu dikkate değerdir. “*Nizâri İsmâîlileri kendileri için en uygun isim olarak E d-da’vetü’l-hediye ya da Ed-da’vetü’lcedîde’yi, sonraki terimi ise sapkınlık ile bir tutulan anlamı elde etmek için eski misyon terimini kullanmışlardır ve bu da Fatimî İsmâîlî davasını kapsamaktadır. Nizâri İsmâîlî olan Edda’vetü’l-cedîde’nin eylemleri Fatimîlerden bağımsızdır ve Hasan Sabbâh liderliği altında tek başına kontrol edilebilir*”²⁵ şeklindeki açıklamasından da görüldüğü üzere Fatimîlerden ayrı tutmaktadır.

Diğer bir husus ise bu oluşumu isimlendirirken yüklenen anlam ve misyondur. Ortaçağ Batı yazarlarının oluşturduğu İslamî kötüleme algısı ve imaj zamanla akademik çalışmalardaki isimlendirmeye yansımıştır. Haçlı Seferi tarihçileri ve vekayünivislerde onlar için “Assasins, Accini, Arsasini, Assasi, Assasini, Assessini, Hesesini, Heyssesini, Hashishin” isimleri kullanılırken, Arap tarihçiler daha genel bir ifade olan “Bâtını” ismini kullanmışlardır. Batılılar tarafından “Haşhaşi”, Sünnî Doğulu müverrihler ise Melahide-Mülhide gibi terimleri Nizâri İsmâîlîleri aşağılama ve küçümsemek için kullanmışlardır. Hasan Sabbah ve propagandasının fedailerin sorgusuz sualsiz kendilerini davaları uğruna kurban etmelerinden ötürü batılı yazarlar tarafından inanç boyutu anlaşılamamıştır. Dolayısıyla bu oluşumun isimlendirmesinde Sünnî merkezli din ve devlet adamları ile tarihçiler, Avrupa kökenli Haçlı kronikçileri ve Haçlı Seferlerine katılmış olan asker ya da din görevlileri tarafından farklı isimlendirilerek, efsane boyutuna taşınmışlardır. Ali Avcu bu konuda “*İsmâîlîleri ötekileştirmek isteyen muhaliflerinin tedavüle sürdüğü, tarihi gerçekliği olmayan iddia ve ithamlardır. Bu iddia ve ithamların merkezinde de, artan Şii-Sünnî çatışması karşısında Şiiliğe mensup olan İsmâîlîleri ötekileştirerek halkın gözündeki değerini azaltma hedefi vardır. Kendi sosyal şartları içerisinde gündeme gelmiş olan bu iddiaları sanki gerçekmiş ve günümüzde de hala gerçekliğini koruyormuş gibi ele almak, Müslümanı Müslümana kırdırmak isteyen zihniyetin ekmeğine yağ süreceği*” düşüncesindedir²⁶ şeklindeki yorumu aslında geçmişten bugüne İsmâîlîlere ve Nizârî İsmâîlîlere bakışı özetlemektedir.

Sonuç olarak, Nizârî İsmâîlîleri gözlerini kırpmadan adam öldüren, suikastlar ile terör oluşturan bir topluluk olarak görülemez. Sünnî düzene karşı gelen, gerçek imanın geleceği gün için hazırlık yapan ve yeni bir düzen kurmaya çalışan bir düşünce yapıları vardır. Her ne kadar İslam tarihinde ve düşünce tarihinde olumsuz izler bırakmış olsalar da dönemin meşru din ve mezhebin kabul etmediği ve farklı adlandırmalar ile ötekileştirmeye çalışılan Nizârî İsmâîlîleri, günümüz tarih

Zencani, Tahran, 1338 s.165; Müstevfî, *Tarih-i Güzide*, Nşr. Abdülhüseyin Nevaî, Çaphane-i Firdevsi, Tahran, 1339 s. 523.

²⁴ Farouk Mitha, *Al-Ghazali and The İsmâîlîs*, London, 2000, s. 19-21

²⁵ Farouk Mitha, *Al-Ghazali and The İsmâîlîs*, s. 19-21; Ayşe Atıcı Arayancan, *Hasan Sabbah ve Alamut*, s. 14

²⁶ Ali Avcu, “Bir Ötekileştirme Aracı Olarak İbaha: İsmâîlîlik Örneği”, *-e Makâlât Mezhep Araştırmaları*, V/2,2013, s.386

araştırmacıları ve akademisyenleri tarafından daha nesnel, daha öznel ve doğru bir şekilde tarihçi sorumluluğu ile aktarılmalıdır. Dönem kaynaklarının ve geçmişin dini-siyasi algısı ile adlandırma yapılması tarihsel gerçekliği kaybettirmektedir.

KAYNAKÇA

- Arayancan, Atıcı, Ayşe, *Hasan Sabbah ve Alamut*, Yeditepe Yayınları, 2018
- _____, *Büyük Selçuklu Döneminde Bâtını Hareketi, (Hasan Sabbah ve İlk Halefleri ve İran Nizâri İsmâîlileri (1090-1157))*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara,2005.
- Avcu, Ali “Bir Ötekileştirme Aracı Olarak İbaha: İsmaililik Örneği”, -e *Makâlât Mezhep Araştırmaları*, V/2,2013,355-390
- Bernard Lewis, *Ortadoğu*, çev. Selin Y. Kölay, Arkadaş Yayınları, İstanbul, 2003
- Bundârî, *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Ustra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)*, çev. Kıvameddin Burslan, Ankara, 1999.
- Cuveynî, *Târîh-i Cihân-güşâ*, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999
- Çağatay, Neşet, Çubukçu, İbrahim Agâh, *İslam Mezhepleri Tarihi I*, Ankara, 1965
- Çubukçu, İbrahim Agah, *Gazâlî ve Bâtınîlik*, Ankara, 1964.
- _____, “İbahilik ve Batınîlik”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1970, C. XVIII, Ankara, 1972
- Farhad Daftary, *Muhaliif İslamın 1400 Yılı İsmaililer: Tarih ve Kuram*, Çev. Ercüment Özkaya, Ankara, 2001
- _____, *Alamut Efsaneleri*, Çev. Özgür Çelebi, Yurt-Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008
- Hemedanî, Reşidüddin Fazlullah, *Câmiü't-Tevârih*, Nşr. Muhammed Müderrisi Zencani, Tahran, 1338.
- Kaşanî, Cemaleddin Ebü'l Kasım Abdullah b. Ali b. Muhammed, *Zübdetü't-Tevârih*, Hurufçimi-yi Samedi, Tahran, 1344.
- Kaygusuz, İsmail, *Nizari İsmaili Devleti Kurucusu Hasan Sabbah ve Alamut*, Su Yayınları, İstanbul, 2004.
- Kazvinî, Hamdullah Müstevfî, *Tarih-i Güzide*, Nşr. Abdülhüseyin Nevaî, Çaphane-i Firdevsi, Tahran, 1339
- Kemal Samancıgil, *Bektaşilik Tarihi*, İstanbul, 1945.
- Müstevfî, *Tarih-i Güzide*, Nşr. Abdülhüseyin Nevaî, Çaphane-i Firdevsi, Tahran, 1339.

Şehristanî, *Milel ve Nihal Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi*, çev.
Mustafa Öz, hzl. Mehmet Dalkılıç, Litera Yayıncılık, İstanbul,2008.